

ГЕНДЕРНА ОБІЗНАНІСТЬ ПЕДАГОГІВ
(на прикладі фокус-групового дослідження у Львівській області)

1-го кл. загальноосвіт. навч. закл. /В.П. Тименко, І.М. Веремійчук. – К.: Генеза, 2012. – 111с.

11. Усова А.П. Сенсорное воспитание в дидактике советского детского сада /А.П. Усова //Сенсорное воспитание дошкольников /под ред. А.В. Запорожца, А.П. Усовой. – М.: АПН РСФСР, 1963. – С. 3 – 28.

12. Чорна В.В. Сенсорне виховання: сутність і структура / В. В. Чорна // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету: зб. наук. ст. – Мелітополь: МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2013. – Серія: Педагогіка. – Вип. 1. – С. 86 – 90.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2015

УДК 311:33+305 – 055.1:2+307.01

*Ірина Кизима, методист кабінету практичної психології та соціальної роботи
Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*

ГЕНДЕРНА ОБІЗНАНІСТЬ ПЕДАГОГІВ
(на прикладі фокус-групового дослідження у Львівській області)

У даній статті проаналізовано результати емпіричного фокус-групового соціально-психологічного дослідження та отримано інформацію щодо гендерної обізнаності вчителів та їх вплив на формування гендерного шкільного простору. Визначено актуальність гендерних проблем в освіті. Окреслено психолого-педагогічний формат, в якому традиційно відбувається гендерна соціалізація учнів.

Ключові слова: гендер, гендерна рівність, гендерна соціалізація, гендерні стереотипи, дискримінація за ознакою статі, рівні права жінок і чоловіків.

Лит .7.

*Ірина Кизима, методист кабинета практической психологии и социальной работы
Львовского областного института последипломного педагогического образования*

ГЕНДЕРНАЯ ОСВЕДОМЛЕННОСТЬ ПЕДАГОГОВ
(на примере фокус-групового исследования во Львовской области)

В данной статье проанализированы результаты эмпирического фокус-групового социально-психологического исследования и получена информация о гендерной осведомленности учителей и их влияние на формирование гендерного школьного пространства. Определены актуальность гендерных проблем в образовании. Определены психолого-педагогический формат, в котором традиционно происходит гендерная социализация учащихся.

Ключевые слова: гендер, гендерное равенство, гендерная социализация, гендерные стереотипы, дискриминация по признаку пола, равные права женщин и мужчин.

*Iryna Kyzyma, Methodologist of Practice Psychology and Social Work Cabinet
Lviv Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education*

GENDER AWARENESS OF TEACHERS
(for example, focus group study in Lviv region)

This paper analyzes the results of empirical focus group socio-psychological research and obtain information on gender awareness of teachers and their impact on the gender of school space. Determined the relevance of gender issues in education. Outlined psycho-pedagogical format, which is traditionally held gender socialization of students.

Keywords: gender, gender equality, gender socialization, gender stereotypes, gender discrimination, equal rights for women and men.

Постановка проблеми. За останні роки гендерний підхід укоренився та розвинувся майже у всіх гуманітарних і соціальних галузях вітчизняних наук: від соціології, психології, педагогіки, історії, філософії, релігієзнавства, літературознавства та мистецтвознавства до політичних наук, права, наук про державне управління, економіки й статистики.

Тому просування гендерної рівності є

стратегічним напрямком державної політики в Україні, про що свідчать існуючі державні документи, зокрема Закон України “Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків” від 08.09.2005 р. [1], Постанова Кабінету міністрів України “Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року” від 29.09.2013 р. [2].

ГЕНДЕРНА ОБІЗНАНІСТЬ ПЕДАГОГІВ
(на прикладі фокус-групового дослідження у Львівській області)

А саме, освіта визначається основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального та економічного розвитку суспільства і держави, метою якої "...є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових, і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян здатних до свідомого вибору..." [3].

Орієнтація ж вітчизняної освіти на європейські стандарти сьогодні вимагає прийняття фундаментального принципу побудови освітніх систем за якими навчання в школі має дати змогу всім учням здобути якісну освіту незалежно від статі, соціально-економічного становища сім'ї чи інших умовностей. За даними, що надала Україна до Світової доповіді ЮНЕСКО 1998 р., у початковій школі частка вчителів-жінок становить 98%. За останні роки ситуація майже не змінилась. Такий розподіл жінок у системі освіти сприймають, як явище досить природне та традиційне [4]. Фемінізація педагогічних кадрів є складною, до сьогодні недостатньо осмисленою соціально-педагогічною проблемою. Це істотно впливає на характер функціонування й розвитку системи освіти і відповідно всього суспільства. Наслідки процесу фемінізації педагогічних кадрів мають враховуватись при розробці стратегії реформування освітньої сфери в XXI ст.

Отже, враховуючи демографічні і соціальні тенденції, зокрема такі як старіння населення, збільшення попиту на професіоналів у галузях піклування і виховання, розширення участі жінок у всіх галузях професійної діяльності, необхідно стимулювати й участь чоловіків у догляді дітей, охороні дитинства, на всіх рівнях освіти. Широке представництво чоловіків у цих професіях могло б сприяти збільшенню заробітної плати, що позитивно вплине на якість освіти і благополуччя українського суспільства.

Метою даного дослідження було отримати інформацію щодо гендерної обізнаності вчителів; визначити ставлення педагогів до рівних обов'язків чоловіка та жінки; дослідити і виявити особливості гендерного шкільного простору. Проаналізувати гендерні стереотипи в уявленнях вчителів щодо можливостей у виборі життєвого шляху, професії та освіти; визначити чинники та перешкоди становлення гендерної рівності в освіті.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з актуальності проблеми було проведено фокус-групове дослідження Львівською обласною державною адміністрацією спільно з Львівським обласним молодіжним центром у 2014 році. Участь в опитуванні взяли вчителі, які проходили

навчання у Львівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти.

Дослідження проведено в трьох фокус-групах серед вчителів Львівської області протягом вересня – листопада 2014 року. Фокус-групи склалися з 6 – 8 респондентів різної статі та вікових категорій.

Методика дослідження. Враховуючи, що широкомасштабних соціологічних і соціально-психологічних досліджень з гендерних проблем у сфері освіти проводилось дуже мало, розпочати таке дослідження бажано на основі якісного підходу із використання якісних методів. Одним із найбільш поширених якісних методів є "фокус-група" – своєрідний варіант групового інтерв'ю, що проводиться у формі обговорення, полеміки, дискусії визначних проблем і спрямовується на отримання від її учасників "суб'єктивної інформації" про те, як вони сприймають ті чи інші об'єкти, події, ситуації.

В межах дослідження проаналізовано особливості сприйняття педагогами поняття "гендер" та "гендерна освіта в шкільному просторі". Виявлено, що не тільки учні формують гендерний простір, але і вчителі, які їх навчають. Згідно концепції відомої німецької дослідниці феномену простору Мартіни Льов [5], в основі якої лежать відносини між суб'єктами, предметами тощо. Слід звернути увагу на кілька моментів цієї моделі, яка є актуальною окресленого дослідження: 1) "розташування" у просторі живих одиниць і соціальних речей; 2) яким чином простір конституюється у процесі його сприйняття, відтворюється чи то ідеалізується з тим, щоб бути представленим як соціетальна структура. Іншими словами, М. Льов проектує концепцію Ентоні Гідденса про "подвійність структури" на простір і вона формує ідею "подвійності простору". І ось ключові поняття до розуміння "подвійності": індивідууми діють як агенти і у процесі дій конституюють простори. Самі ж їхні дії залежать від економічних, правових, соціальних, культурних і, зрештою, тих же просторових структур. Власне, "подвійність" пов'язується, з одного боку, з діями, внаслідок яких формуються простори, а з іншого, – простори структурують дії. Таким чином, простори одночасно конструюються (ставляться у певні межі) і уможливають дії.

Отже, бачимо що сьогодні домінує думка, що такі категорії як гендер та шкільний простір є соціально сформованими під впливом практик та взаємодій індивідів. Тому далі спробуємо поглянути як "гендерований простір" впливає на формування гендерної свідомості вчителів та учнів.

ГЕНДЕРНА ОБІЗНАНІСТЬ ПЕДАГОГІВ
(на прикладі фокус-групового дослідження у Львівській області)

Загальна орієнтація педагогів у проблемі гендерної рівності у суспільстві. Стратегія дослідження передбачала поступовий рух від обговорення більш загальних до більш конкретних, власне освітніх, гендерних проблем. Тому робота фокус-групи розпочиналась із з'ясування загальної орієнтації їх учасників у визначені "гендеру" та впливу гендерного шкільного простору на розвиток особистості.

Учасники виявили різне ставлення до проблеми гендерної рівності як такої, що існує в нашому суспільстві. Так, 54% учасників визначила існування такої нерівності, а більше ніж третина, а саме 46% респондентів виступила проти її існування, принаймні стосовно себе особисто. Простежувалось, що деякі учасники навіть намагалися виправдати гендерну нерівність, заявляючи: "жінки не хочуть бути керівниками їм не цікаві чоловічі професії. Жінкам просто подобається бути домогосподарками, а не займати керівні посади" (Дмитро, вчитель фізики, 47р.). Також розглядався варіант, що: "закон на стороні жінок і вони можуть робити і добиватись всього на рівні з чоловіками, але самі цього не хочуть. Їм більше подобається бути домогосподарками і підкорятись чоловіку" (Олена, вчителька біології, 54 р.).

Таку соціальну пасивність жінок можна пояснити скоріше з традиційними віруваннями (у тому числі релігійними) у те, що світ збудований за певними законами і що в ньому кожному відведено своє місце: чоловіку – чоловікове, жінці – жіноче. Для того, щоб адекватно оцінити думки учасників фокус-груп щодо проблеми гендерної рівності в освіті, доцільно було б з'ясувати їх загальну гендерну орієнтацію та чутливість до гендерної проблематики в цілому.

Одним з дослідницьких завдань було з'ясувати рівень задоволеності життя та фактори впливу на те, як воно складається. На це запитання учасники групи відповіли по-різному, але в більшості вони задоволені своїм життям. Хоча на те, як воно формується діють різні фактори, які впливають на розвиток особистості. Це, в основному, вплив сім'ї, в якій виховується дитина, які перед нею ставляться пріоритети та моральні цінності: "від самих нас, зовнішнього середовища, виховання. Батьки дають настанови розставляють пріоритети, які цінності має людина: моральні і духовні" (Оксана, вчителька початкових класів, 37 р.).

Одна учасниця зазначила, що не задоволена

як склалось її життя, через свою слабкість і нерішучість: "не вдоволена не життям, а не вдоволена сама собою. Могла досягти значно більше, але з певних умов, невпевненості та вагань мені не вдалося. Мені потрібний був чоловік якого не я б підганяла, а який би мене підтримував, тоді я б була щаслива, а не була хвора через нервові зриви і непорозуміння" (Ірина, вчителька іноземної мови, 51 р.). З раннього дитинства дівчат орієнтують на міжособистісні стосунки, на інших людей. Завдяки цьому в них розвивається висока чутливість до стосунків і очікувань інших, особливо до думки значущих людей. Діти швидко розуміють, що очікує від них суспільство, кому яка роль відведена [6, 421].

Щодо розуміння визначення про те, як учасники розуміють поняття "гендер", то в основному відповіли: "це рівність чоловіків і жінок", (Христина, вчителька біології, 32 р.), "рівність між людьми, незалежно від релігії, соціального статусу" (Марія, вчителька історії 44 р.).

Висловлювалась думка про те, що у нас частково досягнута гендерна рівність і при цьому наводились приклади щодо: права жінок служити в армії¹; що є документ, який урівнює в правах чоловіка і жінку по догляду за дитиною². Проте, одразу ж виникав яскравий контраргумент щодо мізерного представництва жінок у керівних органах, зокрема в освіті: "закон є, але не дуже виконується, навіть при наймі на роботу" (Микола, вчитель математики, 49 р.). Особливу роль відіграє аналіз самої організації навчальних закладів. Це не лише колектив і приміщення, це ще й система правил, за якими люди взаємодіють між собою. Освітні заклади відображають гендерну стратифікацію суспільства і культури загалом, демонструючи на своєму прикладі нерівний статус жінок і чоловіків. Адже учні бачать на прикладі, що чоловіки – це начальство, а жінки – підлегли [6, 423].

У процесі дослідження учасники спробували проаналізувати гендерну рівність між чоловіками та жінками сьогодні і десять років тому. "Бачу по своїх батьках, що мама мусить варити цілий день їсти, а тато дивиться телевизор. В моїй сім'ї вже трішки по іншому. Ми всі разом стаємо і займаємось хатньою роботою" (Марія, вчителька історії 44 р.).

¹ В Україні військовозобов'язаними є жінки, які за фахом мають медичну підготовку або підготовку, близьку до відповідної військово-облікової спеціальності за переліком. Зокрема це: телефоністи, радисти, оператори обчислювальної техніки, засобів вимірювань і метрології, картографи, геодезисти і т.п.

² ст.4 Закону України "Про відпустки" – відпустки працівникам із сімейними обов'язками (мати, батько, опікун, піклувальник, а в окремих випадках, передбачених ТКУ, інший член сім'ї), які мають дітей.

ГЕНДЕРНА ОБІЗНАНІСТЬ ПЕДАГОГІВ
(на прикладі фокус-групового дослідження у Львівській області)

Дехто з учасників нічого не чули про чинний в Україні закон “Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків” [1], але в більшості жінки охоче сприймали і відгукувалися на життєві приклади і соціологічні дані про дискримінацію їх прав і викликали емоційно-звинувачувальні реакції стосовно чоловіків: “я була дуже здивована, коли на геометрії мені сказала (колега), що я баба, що я не можу розумітися в точних науках і жінка логічно мислити не може” (*Ольга, вчителька математики, 38 р.*). Учасники фокус-групи розуміють, що такі ситуації пов’язані з нашим вихованням та менталітетом. Починаючи з дитячого садка і до аспірантури, всі стосунки в навчально-виховних закладах відтворюють закладені в культурі уявлення про жінок і чоловіків. Цей процес не є явною чи навмисною метою освіти і небагато-хто з учителів усвідомлює, що відбувається. Справа в тому, що окрім явно вираженого навчального плану, існує так званий прихований навчальний план, який зміцнює сексистські установки [6, 419].

На узагальнююче пряме запитання модератора про те, чи існує все ж таки в нашому суспільстві гендерна нерівність, що учасники відреагували досить активно і сказали: “звичайно, що порушуються права, але ми самі в тому винні, що так є” (*Оксана, вчителька початкових класів, 37 р.*). Спостерігається також спроба, з одного боку, зняти проблему гендерної нерівності, подати її як неактуальну у сучасних складних економічних умовах, а з іншого – як традиційну: “керують всюди чоловіки, а жінок не підпускають до влади, але вони, напевно, самі не хочуть і не прагнуть цього” (*Олена, вчителька біології, 54 р.*). Проте, можна спостерігати, що є жінки, які обурюються на такі твердження і не погоджуються, але стверджують, що в них: “бажання є, тільки нема можливості через таке постійне приниження” (*Галина, вчителька української мови, 56 р.*).

Чоловіки, які сьогодні отримали більше ступенів і рівнів свободи для своєї традиційно “чоловічої” самореалізації (здобувача, заробітчанина, захисника жінки і сім’ї тощо), судячи з висловлювань учасників фокус-групи, далеко не завжди готові продуктивно перетворювати “свободу від” у “свободу для”. Проте є підстави для припущення, що одним з важливих, але прихованих мотивів, які примушують сьогодні чоловіків визнавати гендерну нерівність є бажання “вирівняти” відповідальність за ситуацію, яка склалася у сім’ї, на виробництві, в державі тощо, поділивши її між жінками.

Структура гендерних взаємин у сім’ї. Критерії, які використовують людьми при оцінці тих чи інших феноменів сімейного життя можуть бути різними. Проте, коли предметом оцінювання виступає сім’я, як правило, звертаємось до власного життєвого досвіду. [7, 24] Отже, зауважимо, що характер і зміст висловлювань учасників фокус-групи щодо гендерних взаємин у сім’ї, значною мірою залежить від того, як чоловіки і жінки ставляться до своєї ролі в ній.

Вивчення сім’ї, шлюбу має глибоке практичне значення, воно є важливою передумовою розуміння багатьох процесів, які відбуваються у суспільстві. Проблематичною можна вважати думку, що жінки готові поділити з чоловіками все навіпіл. Респонденти-жінки не завжди хочуть віддати те, що вони звикли вважати своїм – народження дитини, догляд за дітьми, приготування їжі, особливе ставлення до себе як до жінки тощо.

Виявляється, вони б “не проти поєднати домашню роботу з професійною, аби вистачало часу, сил і можливостей на те, щоб також на рівні з чоловіками займатися політикою, наукою, творчістю, брати участь у прийнятті важливих рішень, не тільки мати доступ до різного роду ресурсів, але й можливість користуватись ними” (*Оксана, вчителька біології 54 р.*).

Одним із завдань фокус-групи було з’ясувати хто в сім’ї є лідером, здобувачем і отримали дуже різні відповіді: “буває, якщо хатні обов’язки чи догляд за дітьми, то командує я, а щось інше, якась інша сфера, то командує він. Хто в чому розбирається. Але якщо нема чоловіка, то я не пропаду, а чоловік, я не знаю чи дасть собі раду без мене” (*Світлана, вчителька іноземної мови, 37 р.*). “Чоловік думає, що він голова, але то я його так направляю в правильне русло і керую ним, але він думає, що він і хай так буде. Хай радіє” (*Іванна, вчителька хімії, 56 р.*).

Від виховання дітей залежить добробут усього народу. В сім’ї дитина пізнає й засвоює перші моральні норми та взірці поведінки, набуває певних морально-психологічних і фізичних якостей. Так на час соціальної зрілості у дітей формуються досить стійкі життєво-ціннісні орієнтації [6, 415]. Значна частина педагогів вважає, що питанням виховання має займатися сім’я. Проте, надія на те, що вона візьме на себе такі функції не виправдовуються.

Сім’я – це один із основних агентів гендерної соціалізації. На гендерний розвиток і гендерну самореалізацію істотно впливають власні гендерні стереотипи та цінності батьків, їхні життєві сценарії, характер стосунків у подружжі та між батьками й дітьми. Мабуть, з усіх сфер соціального

ГЕНДЕРНА ОБІЗНАНІСТЬ ПЕДАГОГІВ
(на прикладі фокус-групового дослідження у Львівській області)

життя людини сім'я є такою соціальною інституцією, в якій сутність гендерних стосунків проявляється найбільше. Від того, яка система гендерних стосунків склалася в сім'ї та які гендерні стереотипи панують, залежить формування гендерних ролей дітей, розвиток їхньої гендерної ідентичності [7, 54].

Гендерні ролі не виникають одразу з народженням дитини, вони розвиваються залежно від багатьох умов і чинників протягом людського життя. Цей розвиток має свої закономірності та суперечності. Від нього залежить характер життєвого сценарію людини, стиль життя та стратегії поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях. "Хлопці завжди підносять себе вище ніж дівчата.....від народження,бо вони головніші" – зазначила учасниця фокус-групи.

Гендерний підхід в освіті. Потужним засобом, за допомогою якого суспільство відтворює гендер і соціальні відносини, є система освіти. Аналіз педагогічної літератури зі статевого виховання свідчить, що вітчизняна школа ніколи не була "безстатевою", а навпаки, через навчально-виховний процес і педагогічну взаємодію у шкільному просторі, активно реалізувала статево-рольову парадигму гендерної соціалізації учнів.

Слід звернути увагу на нерівномірності і специфічності проявів гендерної нерівності серед різних прошарків населення. Більш виразно вона про себе заявляє по відношенню до соціально незахищених жінок, життя яких є залежними від сімейного стану, наявності роботи і зарплати та її розміру, від віку, стану здоров'я та інших факторів. До такої категорії певною мірою сьогодні можна віднести педагогів. Нерідко потерпаючи від дискримінації за ознакою статі вчителька не може захистити себе, оскільки не має необхідних для цього коштів, а матеріально забезпечені жінки менше потерпають від гендерної нерівності, бо мають можливість захистити себе [6, 435].

Поруч із сім'єю, освіта є головним транслятором культури. Саме у дитсадку чи в школі діти пізнають, які пріоритети в житті є важливим і цінним та до чого маємо прагнути, а чого уникати, що мусимо поважати, а з чим боротися. Проблема гендерної рівності в освіті та гендерної обізнаності вчителів становить головний предмет нашого дослідження [7, 47]. Диференційовані статево-рольові приписи вносять у свідомість дітей також під час безпосереднього спілкування вчителями з учнями. Як зазначає Т. Говорун, вчителі рідко обговорюють з хлопчиками і дівчатами проблему гендерної рівності (етичні, психологічні, соціальні), майже

не привертають увагу дітей до експлуатації жіночого тіла в торгівельній рекламі, поширення брутальних висловів, які принижують гідність статей тощо. Сам вчитель не завжди є прикладом андрогінної статево-рольової поведінки [6].

Ми спробували надати обговоренню певного емоційного забарвлення і з'ясувати ставлення педагогів до дітей різної статі. Багато хто з вчителів був не готовий відповісти. Частина учасників відповіли, що ніколи не роблять різниці між хлопцями і дівчатами і відносяться до всіх однаково, але коли починають обговорення, то зізнаються, що люблять "старанних у навчанні, дисциплінованих та охайних" (*Марія, вчителька історії 44 р.*). У практиці навчання вчителі, особливо старших класів, у вивченні математики, фізики, хімії та інших предметів природничо-наукового циклу більшу увагу приділяють хлопцям, що негативно відбивається на рівні підготовки дівчат з цих предметів. Таки чином, у дівчат поступово формується комплекс неповноцінності й неприродності до деяких видів діяльності. Чимало вчителів, дотримуються точки зору, що школа має задавати різні напрямки розвиткові хлопчиків і дівчаток, поділяють предмети на "чоловічі" і "жіночі".

Гендерна соціалізація молоді в умовах шкільного простору значною мірою залежить від того, як почуває себе педагог-чоловік і педагог-жінка в суспільстві в цілому, але насамперед в умовах навчального закладу. Одні учасники фокус-групи стверджували, що: "чоловіки-педагоги почувається краще в школі, бо їх дуже мало і їх завжди відзначають, навіть за незначні заслуги. Жінкам-педагогам потрібно добре попрацювати, щоб чогось досягнути" (*Василь, вчитель фізкультури, 49 р.*). "Чоловіки в освіті на вагу золота, і їх всі люблять, і їм завжди дістаються керівні посади" (*Людмила, вчителька світової літератури, 46 р.*). Крім того, учасники зазначили, що деякі предмети і дисципліни чітко ідентифікуються у школярів зі статтю викладача.

Проте були і прямо протилежні висловлювання, зокрема щодо гендерного тиску, який чоловіки відчувають в школі: "На чоловіка, який працює в школі чи дитячому садочку дивляться, як на потенційного "збоченця", бо це не чоловіча робота і нормальні чоловіки тут не працюють" (*Дмитро, вчитель фізики, 47 р.*).

У наступному запитанні намагалась з'ясувати, які загальні життєві установки, на думки учасників фокус-групи, формує школа у хлопців і дівчат: "мені здається, що при виборі старости вибирають хлопця, бо він може покерувати. Дівчат ставлять квітникарями, медсестрами" (*Василь, вчитель фізкультури, 49 р.*).

ГЕНДЕРНА ОБІЗНАНІСТЬ ПЕДАГОГІВ
(на прикладі фокус-групового дослідження у Львівській області)

Одним із завдань дослідження з'ясувати, як гендерна соціалізація впливає на формування певного світогляду у дітей. Тому поставлено питання до вчителів щодо поділу учнів на групи на трудовому навчанні: "Трудове навчання має бути разом, бо зараз йде розподіл, хто що має робити на трудовому навчанні і зразу формується уявлення про розподіл обов'язків" (Юлія, вчитель основи здоров'я, 29 років).

Наступне питання стосувалось гендерного дисбалансу, який спостерігається в навчальній літературі. Яким чином представляється "чоловіче" і "жіноче" в різного роду навчальній літературі. Вчителі робили посилання на видатних учених, письменників, поетів, художників. Аналізували дидактичні матеріали, ілюстрації, малюнки і дійшли висновку, що "чоловічого" більше ніж "жіночого", існують гендерні диспропорції і чоловіків показують в одному баченні, а жінок в іншому.

Тема професійної гендерної ідентифікації для учасників фокус-групи виявилась незвичною, непростою і навіть у чомусь незручною. Складається враження, що ніколи і нікому в голову не приходило спробувати оцінити факт гендерної рівності в шкільному просторі. Тільки після долання цього бар'єру окремі респонденти починають розрізняти прояви та елементи гендерної нерівності в школі.

Основний висновок, який можна зробити за результатами соціально-психологічного аналізу з висловлювань учасників фокус-групи на тему гендерної обізнаності вчителів може бути такої: рядові працівники освітніх закладів є малочутливими до гендерних диспропорцій у системі шкільного простору та не реагують на гендерний дисбаланс. Більш того, вони його намагаються виправдовувати.

Проведене дослідження дає підстави думати, що в педагогічному процесі фактор статі, гендерно-психологічні відмінності вихованців учителів цілеспрямовано не враховують, не знають як це робити. Стверджують, що у процесі навчання хлопці беруть своє, а дівчата – те, що їм потрібно для розуміння свого жіночого життя. Водночас зазначалось і те, що школа традиційно орієнтує дівчат не на професійну кар'єру, не на лідерські, а на допоміжні, другорядні, непрестижні, обслуговуючі соціальні ролі.

Оскільки переважна більшість учасників фокус-групи фактично не визнавала існування гендерної нерівності в системі освіти та у

шкільному просторі, питання щодо шляхів її подолання виявилось для них мало актуальними. Жінки відстоювали тезу про те: "кожна з них сама вирішує, як їй краще жити, бути чи не бути лідером та на яку роботу влаштуватись".

Проведене дослідження дає підстави для висновку, що в закладах освіти новим поколінням учнів передають традиційні гендерні стереотипи, які вчителі успадкували від своїх учителів. Тому, враховуючи результати дослідження, доцільно звернути увагу на проблеми гендерної нерівності, яка існує у шкільному просторі і можна виділити ряд напрямів роботи з дітьми для розширення можливостей їхньої соціалізації, альтернативні суто гендерному підходу, а саме: організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчат у спільній діяльності; створення з дівчатами досвіду самозахоочення і підвищення самооцінки; зняття традиційних культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків, захоочення їх до самовираження почуттів [6, 427].

Таким чином, гендерний підхід у педагогіці та освіті – це індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності. Цей підхід дає людині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки.

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: закон України від 8 верес. 2005 р. / ВВР України. – 2005. – №52. – Ст. 561.

2. Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2013 р. // КМ України. – 2013. – № 717. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-n>

3. Про освіту: Закону України від 23.05.1991// ВВР України № 1060-ХІІ із змінами від 11 червня 2008 (електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/print1321473369741789>

4. Конвенція ООН "Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок". – Київ, 1995. – 20 с.

5. *Sociology of space* 18/11/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: en.wikipedia.org/wiki/Sociology_of_space.

6. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки. Навчальний посібник. – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.

7. Проблема гендерної нерівності в педагогічній освіті (Аналітична інформація за результатами "фокус- групового" соціально-психологічного дослідження). – К.: ПЦ "Фодіант", 2003. – 59 с.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2015